

проф. др **Радован Биговић**
Православни богословски факултет
Катедра за упоредно богословље
Београд

Номологија Св. Николаја (Велимировића)

Савремени човек тешко може да замисли свој живот изван закона.* Ми живимо у законима права, државе, обичаја, морала, ритуала. Ретко се која реч изговара са страхопоштовањем као реч *закон* (научни, природни, државни). Савремена евро-америчка цивилизација законе сматра својим највећим достигнућем. Можда није неоправдано говорити и о својеврсној *религији закона* на просторима јеврејске, хришћанске и исламске цивилизације.

У хришћанском свету поставља се дилема да ли се човек спасава делима закона или вером, постоји антиномија и конфликт на релацији: закон–љубав (благодат, слобода). За једне је живот у закону живот у ропству. Само живот у Христу благодатни је живот у слободи, живот достојан човека. Већ вековима постоји напетост и проблем како помирити Цркву као светотајинску, евхаристијску заједницу са цивилним институцијама. Поборници „закона“ („канона“) увек прогоне посланике слободе, љубави, духа (пророке, духовнике, мудраце). Христос је распет јер није поштовао пагански поредак и законе. Постојање и деловање Цркве у цивилизацији закона (у грчко-римском свету) имало је за последицу да се сама хришћанска вера протумачи у јуридикским категоријама (посебно на Западу), што је имало и има несагледиве трагичне последице.

Живећи у времену глорификације и апсолутизације природних, научних и свих других закона Св. Владика Николај се у више својих дела бавио феноменом закона а најсистематичније у: *Номологија, Васионски поредак и безпоредак, Персона узрочност Православне Цркве*.

Свет као скуп симбола и сигнала, све што јесте и што се дешава у свету – има своје зашто. У природи се ништа не дешава случајно нити пак по неким њеним унутрашњим законима, јер они и не постоје. Све што се дешава је последица човековог односа према Богу. Падом у грех човек је постао болесно биће и његова болест се пренела и на спољашњи свет. Због човека је свет постао очајни болесник. Загађеност света је условљена загађеношћу човека. И зато, речено модерним језиком, екологији света мора да претходи екологија душе. Модерна наука је све појаве у природи настојала да објасни помоћу неких унутрашњих закона саме природе, или њеном својеврсном дијалектиком. Уместо природног детерминизма

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 24. и 25. маја 2007. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије.

или природне узрочности, Николај поставља, условно речено, *персоналну узрочност*. Природа је зависна од Бога и човека. Све што се у њој дешава проузроковано је самом природом односа између Три Божанске Личности и личности самог човека. Механицистичко-материјалистичке теорије стално истичу да је човек детерминисан природом или историјом, а Николај сматра обратно. Природа и историја су условљене Богом и човеком, односно њиховим међусобним односом. Ако човек греша према Богу и другом човеку не може а да не греша и према природи, због чега она опет мења свој лик. Свет и сам човек условљени су самом човековом слободом. Од његовог *хоћу* са Богом и *нећу* са Богом зависи судбина света. За Николаја постоје само два закона света и живота – *закон љубави* и *закон мржње*, или, речено његовим језиком, *морални закон*. Ово је једна од централних идеја свеукупне његове мисли.

У *Беседама под гором* и краћем спису *О хармонији с бескрајним* Николај и сам тврди да постоје природни закони, закони иманентни самој природи.

„Егзистенција природе доказује егзистенцију природних закона; егзистенција природних закона доказује егзистенцију универзалног божанског разума, егзистенција божанског разума егзистенцију бесмртног живота“¹ Или: „Закони владају природом у малом као и у великом. По закону се окрећу сунчани системи, по закону падају ситне пахуљице с неба на земљу. Ништа не бива ван и против закона. Творац свих закона је Бог.“²

Од овог становишта се данас одступа – негира постојање било каквих природних закона, или, у најбољем случају, одриче им се било каква важност. Ако се допусти постојање природних закона, то би значило и прихватање става да је свет посебно биће, суштина која се онтолошки апсолутно разликује од природе Бога, аутономно биће које стоји насупрот Богу, али које је призвано да заједничари с Њим. Одрицање супстанцијалности свету логички проузрокује и негацију природних закона или неких унутрашњих енергија („логоса“) на основу којих би се свет развијао. Међузависност Бога, света и човека Николај темељи на *природи*, а не на Божанској слободи (енергији) и од Њега датој људској слободи и унутрашњим логосима света. Тиме на одређен начин негира *персоналну узрочност* (а хоће да је афирмише) и успоставља природни детерминизам (који, у ствари, негира). Хоће слободу, а добија нужност. Ако свет и човек нису детерминисани природним законима, они су условљени самом Божанском природом.

Идеју о непостојању природних закона Николај посебно развија у *Науци о закону (Номологији)*. Ту полази од чињенице да се у Библији нигде не спомиње појам *природни закон*, и да је он само својствен модерној науци. Савремена наука стално говори о „природном мозговању“, „полиномији“, као највећем научном достигнућу и познању због кога се подижу школе, универзитети, лабораторије и академије³. Власт природних закона посебно доминира у Европи и Америци. „Аутократија – готово да кажемо тиранија – природних закона над људима у том делу човечанства тако изгледа потпуна као завршен круг без иједне тачке.“⁴ За разлику од евроамеричких научника, теолози и Библија не спомињу природне законе једноставно зато што они не постоје.⁵

¹ Беседе на гори (Беседа о вери у мрак), Сабрана дела (=СД) IV 25.

² О хармонији с бескрајним, СД X 646.

³ Наука о закону (Номологија) (у даљем тексту: Номологија), СД V 255-256.

⁴ Исто, 256.

⁵ Исто, 257. Ако на први поглед може да изгледа уверљива, његова почетна аргументација није добра. Из чињенице да се у Библији не помиње појам *природни закон* не мора обавезно да следи за-

Ако својим схватањем природе као симбола Николај настоји да покаже да су материјализам и пантеизам неодрживи, онда својим поимањем закона хоће да покаже да су неистинити материјализам и идеализам. Материјализам, по којем је природа „законодавац“ и „законопримац“, и идеализам, по којем је Бог „законодавац“ а природа „законопримац“, подједнако су неодрживи.⁶ Да би поткрепио ову тезу он користи следећу аргументацију. Питање закона је искључиво ствар (или својство) словесног разума. Разумност (словесност, свесност) се претпоставља са две стране: од оне која даје закон и оне која га прима. Уколико пак једна страна није словесна, закон не може да постоји.⁷ Ако је словесност два бића услов да постоји закон, онда су материјалистичке теорије о природи као „законодавцу“ и „законопримаоцу“ контрадикторне самом појму закона као нечему разумном. Идеалистичке теорије су само делимично тачне. Тачно је да је Бог „законодавац“ јер је само Он словесно Биће, али је зато нетачно да је природа „законопримац“, јер је она бесловесна. Из ових премиса следи категорички закључак: „Према томе, нити природа може дати законе, нити их може усвојити. А из тога следује тзв. природни закони не постоје.“⁸

Николај прави дистинкцију између *природног закона* (материјалистичке теорије) и *закона природе* (идеалистичке теорије). Постојање природног (или природина) закона за њега представља негацију егзистенције Бога као свесноразумног Бића и постављање на његово место бесловесне природе која се потом обоготворава. С друге стране, закон природе је немогућ јер је нелогично да је Бог неразумном (природи) дао закон.⁹ Из тога следи закључак: „Закон иде од разума разуму, од свесног бића свесном бићу, од личности ка личности, од сличнога сличnome.“¹⁰ Према томе, Бог је само човеку дао закон. Он као разумно биће даје човеку, као другом разумном бићу, закон који човек касније прима *потпуно, делимично* или *никако*¹¹, зависно од своје слободе, због чега се и дешава да некада он сам себи постаје законодавац и законопримац¹². Тај закон, који је условљен постојањем два словесна бића, Николај назива *моралним законом*. Пре даљег излагања, ипак треба поставити следећа питања. Ако је Бог Свемоћни Створитељ, а јесте, зар није могао дати свету неки закон који је само њему својствен? Пошто Николај говори о извесним логосима света, зар онда није контрадикторно одрицати било какву словесност природи? Или, зашто је уопште словесност нужан предуслов постојања закона?

Створитељ света, мисли Владика Николај, није могао открити два закона – морални и природни, зато што постоји и може да постоји само један. Као што не постоје два света, већ само један, тако не егзистирају ни два закона. Ако би пак постојала два самостална света, у том случају постојала би два закона – паралелизам закона.

„Као што је духовни свет једини стварни и битни свет а свет материјални, чулни или феноменални, само символ онога духовнога света, исто тако морални закон једини је

кључак да он и не постоји. Било би погрешно прогласити непостојећим све оно што се у Светом Писму не помиње.

⁶ Исто, 285.

⁷ Исто, 258.

⁸ Исто, 259.

⁹ Исто, 259.

¹⁰ Исто, 259.

¹¹ Исто, 261.

¹² Исто, 261.

прави и стварни закон, док физички или природни закон није закон него символ моралног закона.“¹³

Кад не постоји биће света, онда је логично да не постоји ни природни закон. Природа је символ и природни закон је символ.

Суштина и циљ постојања моралног закона јесте да „држи човека изнад природе, а испод Бога; да га оспособи покоравају природу и бити покоран Богу“¹⁴. Уколико би постојали природни закони, онда би човек као микрокосмос био везан тим законима, њима детерминисан и условљен јер закон сам по себи подразумева нужно важење. То он не може да прихвати. Међутим, на основу овог одређења моралног закона намеће се питање није ли човек условљен самим моралним законом? И каква је, за човека, у егзистенцијалном смислу, разлика између једног и другог закона? Зар и један и други не ограничавају слободу? Одговоре на ова питања немамо у *Номологији*, али ће једино објашњење и одговор бити дати када буде било речи о Николајевом поимању слободе.

Какав је његов став према природним законима, такав је и према тзв. историјским и социјалним законима. И њихово постојање негира, што је и разумљиво, јер ако не постоје природни закони (закон природе), онда не могу да постоје ни историјски ни социјални. Историјски закони, који су нарочито глорификовани у историцистичким и материјалистичким теоријама XIX века у Европи, за њега не постоје. Као доказ износи многе примере из саме историје јеврејског народа, из чега је следио закључак: „Сва природа и сва историја људског рода стоји у зависности од једног јединог закона, од моралног закона.“¹⁵ Са брзим развојем модерне социологије и социјалне психологије све више се говорило о социјалним и политичким законима. Почев од Канта и Маркса, све више је истицано да је човек детерминисан самим друштвом и околином, тј. социополитичким законима. Полемишући са тим ставовима Николај ће тврдити да не постоје никакви социополитички закони по себи, већ да се одређене (не)законитости у друштву дешавају као последица моралног закона¹⁶. Њихово истицање и глорификовање представља „претенциозност саме науке“¹⁷. Наиме, сам идеал науке и научности готово да је нужно претпостављао постојање закона (тзв. научни закони). Ако не постоји научни закон не постоји ни наука. Модерне друштвене науке су настојале да се у свему изједначе са математичким и природним наукама (то је био услов њихове научности), и онда је било природно да историја тражи историјске законе, социологија социјалне, психологија психолошке, политикологија политичке, као што су то већ имале математика, логика, физика, биологија, хемија и друге. Николај има пуно право што је то назвао „претенциозношћу“ самих тих наука. Постојање научних закона који би имали универзално важење оспоравали су многи научници: Ајнштајн, Малиновски, Хајзенберг, Бетоланфини, сер Оливер Лоц, Бутр, Цинс, Едингтон, Планк, Поенкаре, на које се, поред Библије, и сам Николај позива¹⁸. Модерна наука све мање говори о научним законима (то подразумева да су научне теорије апсолутно истините и извесне), а све више о *теорији вероватно-*

¹³ Исто, 261.

¹⁴ Исто, 263.

¹⁵ Исто, 285.

¹⁶ Исто, 284.

¹⁷ Исто, 297

¹⁸ Исто, 297-299.

ће, чиме се указује на релативност и хипотетичност научних истина. Све мање се за научне теорије, посебно за оне из друштвених наука говори да су апсолутно тачне и истините, а све више да су у мањој или већој мери вероватне.

Истичући да сва природа и историја рода људског зависи од моралног закона¹⁹, да су природни закони о којима говоре европски научници „алегорија моралног закона“²⁰ или „слуге господарског“²¹, Николај у *Номологији* помиње још један закон – закон љубави²². Тај закон је далеко савршенији и стоји изнад моралног закона. Морални закон има увек јуридички карактер јер увек претпоставља забране, казне и ограничења слободе²³, и основа за њега је Стари Завет. У новозаветном закону љубави све је дозвољено јер закон љубави сам по себи икључује, рецимо, и помисао на убиство, лаж, крађу, лажно сведочење, рат и томе слично²⁴. Остаје нејасно зашто само успутно помиње закон љубави, а готово апсолутизује морални. Ако жели да разори моћ природног детерминизма и успостави персоналну узрочност (богочовечанску узрочност или синергизам), онда се чини оправданијим да говори о закону љубави него о моралном закону. И то из разлога што морални закон не решава нити битније поправља положај личности, а закон љубави (ако се то уопште може назвати законом) ово чини. Друго, новозаветни закон је закон љубави, а не закон морала. Могућа су два одговора. Први, да му, док је писао *Номологију*, још увек није било довољно јасно богословско поимање личности и православне христологије, што је највероватније; или стварно Стари Завет претпоставља Новом, што је мало вероватно будући да закон природе претпоставља моралном закону. Могуће је и да му старозаветна историја пружа више пластичних примера којима може да поткрепи своје ставове.

Пошто је закон својствен само словесним бићима и пошто не постоје природни закони, а будући свестан да у природи ипак постоји нека законитост, Николај појам закон замењује појмом *поредак*. У васиони постоји поредак, али не постоје природни закони.²⁵ Поставља се питање каква је разлика између закона и поретка. Николај даје једноставан одговор: закон је својствен свесним бићима, а поредак бесловесним. Зато у васиони влада поредак и беспоредак, а у људима закон.²⁶

„Иако дакле ми одричемо природне законе, ми видимо у природи тако ненадмашан поредак да се око не може нагледати ни ухо наслушати нити ум људски досегнути и појмити. Но сав тај поредак не представља сам собом никакве законе; он је слика моралног закона, на коме је створени свет основан“, каже Николај²⁷

Ако се уопште може говорити о неком закону у природи, онда се може говорити о одсјају моралног закона.²⁸ Али, пошто је закон својствен људима и анђелима, онда, када је реч о биљкама, животињама, минералима, смислено је говорити једино о поретку²⁹. Васиона као храм Божији има поредак, њени зидови предста-

¹⁹ Исто, 284.

²⁰ Мисли о добру и злу, СД VIII 758.

²¹ Књига о Исусу Христу, СД V 20, 35.

²² Номологија, 300.

²³ Исто, 300.

²⁴ Исто, 301.

²⁵ Исто, 310; Васионски поредак и беспоредак, СД XIII 35.

²⁶ Исто, 310.

²⁷ Исто, 311.

²⁸ Исто, 311.

²⁹ Васионски поредак и беспоредак, СД XIII 35.

вљају таблице моралног закона Божијег³⁰. Постојање случаја или чуда у васиони њему је још један доказ да негира закон у природи. Уколико би постојао закон, то би подразумевало апсолутну разумност у природи, али, будући да постоји случај и чудо, то говори да у њој постоји и неразумност, што је контрадикторно самом појму закона³¹. Премда многе емпиријске чињенице указују да у неким случајевима постоји хаос и беспоредак у свемиру, Николај мисли да је то само привид. У суштини, није реч о хаосу и беспоретку, него о *реакцији* природе на кршење моралног закона од стране људи. Ако се стварни васионски беспоредак посматра кроз моралну призму, тада он губи своје атрибуте. Беспоредак постаје поредак. Посматрана из те перспективе, васиона је од почетка до краја времена сва лепа, „стројна“ и „целисходна“ (у савршеном поретку).³² Она је сва у поретку, чак и кад нама изгледа обратно, сва је у служби моралног закона. У том стању васиона није ни свесно, ни подсвесно, но по промислу „Онога који не скида свога свевидећег ока ни са ње, ни са човека“³³.

Владика се не задовољава само констатацијом да не постоје самосвојни и самобитни природни закони. Он настоји да дâ одговор и на питање шта је то што људе наводи на тврдњу и помисао о постојању природних закона. По њему, то је последица *самообмане ума*, чему је опет узрок грех. Падом у грех моћ ума је смањена и поремећена. Огреховљени човек је склон да симболе и алегорије прогласи за стварност, а привиде и појаве за истину и реалност. У таквом стању ума материјални свет објеката толико фасцинира и омађија човека да он ништа друго није у стању да види. Васиона му тада личи на кућу без врата и прозора. Такво духовно стање – стање ума – проузрокује обожавање природе, страхопоштовање пред њом, чиме се човек теши због свог злокобног удеса³⁴. Страхопоштовање и обожавање природе природно условљавају негацију Бога и моралног закона, из чега опет происходи натурализам у књижевности („опис голотиње“), у уметности „бестидност и голотиња“, у гостиони „презрење поста“, у браку „телесна веза која се брзо кида“, у породици „самовоља млађих“, у пословима „надметање у лукавству“, у друштву „борба“, у политици „отимање за власт и богатство“, у међународним односима „захват туђег“ вештином или силом, у философији „атеизам“³⁵. Грех мења ток природе, њено првобитно стање и поредак. То њено ново стање привиђа се човеку као беспоредак, премда је то само њена нормална реакција. Беспоредак је, у ствари, поредак. Ипак, између поретка у васиони постоји разлика. Поредак је нужан, беспоредак услован: *ако–онда*. Бог као савршено биће ствара савршени свет – свет као космос, где влада хармонија и савршени ред. Између Творца и васионског поретка постоји нужна константна веза. *А* је узрок *Б*. Савршени Творац је узрок савршеног поретка света. Уколико и беспоредак на исти начин прикажемо, онда је реч о условној и сукцесивној вези. *Ако А, онда Б*. Ако човек греши, онда се природа налази у стању беспоретка, то јест она тада мења своје првобитно стање.

³⁰ Исто, 36.

³¹ Исто, 36.

³² Исто, 36.

³³ Исто, 37

³⁴ Номологија, 266.

³⁵ Исто, 315.